

yleis- ja kirjakieleen kohdistuva tutkimus tunkeutunut väitöskirjoihin. Tätä uutta suuntaa edustavat Jorma Vuoriniemen, Aimo Hakasen, Fred Karlssonin, Olavi Nuutisen ja Auli Hakulisen väitöskirjat.

Tutkimus suomen kielen kieltohakuisista verbeistä sijoittuu näiden virtausten välimaille. Ainespohja on perinteinen, mutta näkökulma on muuttunut: se ei enää ole diakroninen eikä murremaantieteellinen. Lisäksi kuvaus on siirtynyt fonologiasta ja morfologiasta syntaksiin ja semantiikkaan — tekisi mieli lisätä: pragmatiikkaan, vaikka tekijä ei itse tätä korostakaan.

Eräät suomen verbit esiintyvät epätavallisen usein kielteisessä lauseyhteydessä. Silva Kiuru on lähtenyt tämän havaintonsa pohjalta ja kehitellyt sen tutkimusongelmaksi, joka väitöskirjassa täsmentyy neljäksi pääkysymykseksi: (1) missä määrin suomen verbeissä ilmenee kieltohakuisuutta, (2) mitä tällaiset verbit merkitsevät, (3) millaisia yhteisiä piirteitä niillä on ja (4) minkälaisissa myönteisissä yhteyksissä niitä käytetään, jos käytetään. Esitystään tekijä itse pitää »enimmäkseen kuvailevana», vaikka hän »jonkin verran koettaa pohtia myös kieltohakuisuuden syitä».

Verbin kieltohakuisuus

SILVA KIURU *Suomen kielen kieltohakuiset verbit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 335. Helsinki 1977. X + 303 s.

Vaikka Silva Kiurun väitöskirjan aihe — kieltohakuiset verbit — on omaperäinen, työ liittyy sekä ainespohjaltaan että tarkastelutavaltaan kiinteästi tähänastiseen suomen kielen tutkimukseen. Alaotsikkonsa mukaisesti väitöskirja pohjautuu suomen murteiden aineistoon. Tässä suhteessa se edustaa fennistiikkaa vuosikymmenet hallinnutta valtavirtausta: suomen kielen tutkijan ja nimenomaan väitöskirjantekijän perusmateriaalia ovat tyyppillisesti olleet juuri murteet. Oikeastaan vasta tällä vuosikymmenellä on suomen

Aineisto

Tutkimuskohdetta väitöskirja luonnehtii näin (s. 8): »Kieltohakuisen ja ei-kieltohakuisen verbin välinen ero on se, että ne myöntömuotoiset lauseet, joissa kieltohakuisia verbejä käytetään, ovat kieltomuotoisia harvinaisempia ja keskenään samantyyppisiä: ajatukseltaan kielteisiä, kysyviä tai konditionaalisia ja ajatukseltaankin myönteisinä emfaattisia.» Kriteerit eivät ole yksiselitteisiä, ja niinpä rajanveto on pakosta jossain määrin subjektiivista. Toisin sanoen tekijä pystyy omasta mielestään havaitsemaan eron kieltohakuisien ja muiden verbien välillä, vaikka lukija luultavasti vetäisi rajan joissakin kohdin toisin. Oma rajausongelman-
sa syntyy myös siitä, että monen verbin

kieltohakuisuus kytkeytyy vain johonkin merkitykseen, tiettyyn syntaktiseen käyttöön tai pitkälle fraasistuneeseen ilmaistapaan. On selvää, ettei eronteon tulkinanvaraisuus johdu tekijän taitamattomuudesta, vaan kieltohakuisuudeksi kutsutun ilmiön luonteesta. Kieltohakuiset verbit eivät näytä muodostavan yhtenäistä muista verbeistä erottuvaa ryhmää. Pikemminkin kyseessä on jatkumo, jonka toisessa päässä ovat muutamat kielteisessä tai miltei yksinomaan kielteisessä yhteydessä esiintyvät verbit — siis kaikkein kieltohakuisimmat verbit — ja toisessa päässä myöntöhakuisiksi kutsutut verbit. Kiistanalaiseksi pakosta jää, missä kohden tämä jatkumo olisi katkaistava. Jos kieltohakuiset verbit muodostaisivat luonnollisen luokan, olisi tutkijan ehdottomasti yritettävä rajata tuo luokka ja otettava selvittäviksi kaikki siihen kuuluvat verbit. Näin ei kuitenkaan ole, ja väitöskirja keskittyykin itse kieltohakuisuusilmiöön. Rajankäyntiongelmien sijaan on sen kohtalonkysymyksiä: tärkeintä on ollut koota riittävän laaja tutkimusaineisto suomen verbien kieltohakuisuusilmiön selvittämiseksi. Tässä tekijä on onnistunut.

Murteiden valinta ainespohjaksi tuntuu järkevältä ratkaisulta. Aineiston keruu on ollut suururakka: tekijä on käynyt läpi valtavan määrän eri murrekokoelmia periaatteenaan poimia »kunkin tarkasteltavana olevan verbin käytöstä jokainen luotettavan tuntuinen esimerkki, joka vastaan tulee». Näin hän on saanut hankituksi laajan ja monipuolisen materiaalin.

Introspektio

Mittava korpus on epäilemättä välttämätön edellytys tämäläisen tutkimusaiheen perusteelliselle käsittelylle. Tosin laajakin korpus tahtoo jäädä aukolliseksi. Aineistoa on sen vuoksi usein täydennettävä joidenkin osaongelmien selvittämiseksi. Näin on ollut tässäkin työssä: tekijä on paikoin turvautunut introspektioon;

omaa kielitajuun hän on joutunut käyttämään usein myös murre-esimerkkien tulkinnassa. Tulkinnat ovat oikeaan osuneita, ja vain hyvin harvoista on syytä esittää epäilyjä (esim. s. 71 ja 76 luetellaan joukko selvästi retorisia kysymyksiä »vastattavina kysymyksinä»). Muutaman kerran introspektio osoittautuu liian löyhästi kontrolloiduksi ja sen perusteella tehdyt päätelmät aiheettomiksi.

Niinpä kirjoittaja toteaa (s. 64): »Tavallinen vastattavaksi tehty kysymys koskee usein konkreettista tilannetta; siinä on tietynlaista tarkkuutta. Retorisissa kysymyksessä, joka ajatukseltaan vastaa kielteistä lausetta, taas usein käytetään generistä 3. persoonaa.» Väitettään — jonka hän esittää melko lievässä muodossa (»koskee usein», »usein käytetään») — tekijä perustelee esimerkkipareilla, joissa toinen lause on korpuksesta, toinen itse tuotettu. Otan näytteeksi ensimmäisen parin:

(a) Paimenillakin, kontit niill oli — millä siä pussia olis kantanu!

(b) Millä hän siellä oli pussia kantanu?

Näistä (a) on geneerinen, (b) ei ole; (a) on retorinen kysymys, (b) vastattavaksi tarkoitettu kysymys. Jälkimmäinen ero ei kuitenkaan johdu geneerisyyden ja persoonaisuuden vastakohdasta, sillä (a) ja (b) eivät muodosta minimiparia. Oikea minimipari olisi (c), joka persoonaisuudesta huolimatta on ensi sijassa retorinen kysymys:

(c) Millä he siellä pussia olisivat kantanee!

Muutkaan tekijän esimerkit eivät ole minimipareja. Tulos on kaikissa tapauksissa sama: oikea minimipari on selvästi retorinen kysymys. Se, voidaanko kysymys tarkoittaa retoriseksi tai vastattavaksi, ei siis riipu lauseen geneerisyydestä tai persoonaisuudesta.

Vastaavanlainen tapaus on sivulla 84. Siinä tekijä korostaa liiaksi kieltohakuisuuden merkitystä. Hänen mukaansa lause *Mitä hän niitä muistaa* 'ei hän niitä muista' on retorinen lause, joka vastaa

ajatukseltaan kielteistä lausetta. Mutta jos *muistaa*-verbi korvataan frekventatiivijohdoksellaan, lause ei enää vastaakaan kielteistä väitettä: *Mitä hän niitä muistelee* 'mitkä ihmeen vuoksi hän niitä muistelee'. »Lauseiden merkityksen ero on yhteydessä siihen seikkaan, että *muistaa*-verbissä on kieltohakuisuutta, kun taas *muistella*-verbissä ei», päättelee kirjoittaja. Molemmat lauseet ovat kuitenkin tulkittavissa kummallakin tavalla; ratkaiseva seikka on painotus, eikä kieltohakuisuudella ole asian kanssa tekemistä. Esimerkit *muistella*-verbistä:

(a) — Pekka on hirvittävän vihainen siitä viimeviikkoisesta.

— Mitä hän niitä muistelee?

(b) — Mutta jos Pekka on vihainen siitä viimeviikkoisesta?

— Mitä hän niitä muistelee!

Tässä olisi ollut syytä pitää erillään kielen yksikkö *lause* ja sitä vastaava puheaktin yksikkö, jota voi nimittää vaikkapa *lausumaksi*. On nimittäin epäiltävää, onko retorisuus ylipäänsä lauseen ominaisuus; itse asiassa vasta lausumana voi kysymys olla retorinen tai vastattavaksi tarkoitettu.

Jäsenyys

Teoksen rakenne on selkeä, joskin hieman epätasapainoinen, koska jättimäinen verbikonneksioita käsittelevä luku vie tekstitilasta kolme neljänneistä. Johdantoa seuraavat kaksi aineiston analyysin sisältävää lukua; edellisessä tarkastellaan itsenäisinä esiintyviä ja jälkimmäisessä verbikonneksioihin kuuluvia kieltohakuisia verbejä. Kolmannen luvun ytimenä on suuritoinen ja arvokas taulukko, jossa tekijä esittelee 285 murreteksteissä yleisimmin esiintyvää verbiä ja mainitsee kustakin kieltomuotoisten esiintymien frekvenssin. (Kieltohakuisiksi hän ei suinkaan ole katsonut kaikkia niitä verbejä, jotka esiintyvät poikkeuksellisen usein kielteisessä yhteydessä. Niinpä verbien *joutaa*, *uskoa*, *ymmärtää*, *valehdella*, *tietää*, *sopia*, *jaksaa* ja *osata* esiintymistä yli puolet on kieltomuotoisia, mutta tekijä ei silti pidä niitä

kieltohakuisina.) Tässä ja seuraavassa, verbikonneksioiden kieltö- ja myöntöhakuisuutta koskevassa lyhyessä luvussa esitetään lähinnä frekvenssitietojen pohjalta yleishavaintoja käsitellyistä verbeistä. Lopun tiivistelmälukea edeltää vielä lyhyt ruotsin kieltohakuisen verbien tarkastelu; odotuksenmukaisesti käy ilmi, että samankaltaista kieltohakuisuutta esiintyy myös ruotsin verbeissä.

Tekijä on jakanut kieltohakuisiksi katsumansa verbit kahteen pääryhmään, itsenäisiin ja verbikonneksioissa esiintyviin. Jälkimmäinen kategoria jakautuu vielä kahtia sen perusteella, onko konneksion kieltöhakuinen finiittiverbi modaalinen vai yksipersonainen. Tällainen syntaktinen ryhmitysperuste on tietysti selkeä, ja se onkin katsottava vain tekniseksi, sillä osoittautuu, ettei verbin kieltöhakuisuus johdu syntaktisista tekijöistä. Jaon haittana on kuitenkin se, että toisaalta kuhunkin pääryhmään sijoittuu varsin heterogeenista ainesta, toisaalta sama verbi voi sijoittua jopa kaikkiin kolmeen luokkaan. Esimerkiksi *huolia* käsitellään sekä itsenäisenä verbinä (s. 21—27) että yksipersonaisena (s. 227—232); verbin modaalinen käyttö sivuutetaan pelkällä maininnalla (s. 27). Oudolta tuntuu, että *kärsiä* käsitellään vain itsenäisenä verbinä (s. 28—29), tosin samassa yhteydessä on esimerkkejä myös sen modaalisesta käytöstä. Sen sijaan verbin yksipersonainen käyttö on sivuutettu.

Kielteisyys ja kieltomuotoisuus

Otto Jesperseniin nojautuen tekijä jakaa lauseet (ajatukseltaan) kielteisiin, myönteisiin ja epävarmoihin. Kun tämä kolmijako taulukoidaan ristiin lauseen formaalisen kieltö- ja myöntömuotoisuuden kanssa, saadaan seuraavat kuusi lausetyyppiä:

	sisältö	muoto
(1)	myönteinen	myönteinen
(2)	kielteinen	myönteinen
(3)	epävarma	myönteinen

	sisältö	muoto
(4)	myönteinen	kielteinen
(5)	kielteinen	kielteinen
(6)	epävarma	kielteinen

Esimerkki kustakin ryhmästä:

- (1) Ulkona sataa.
- (2) Minäkö muka sanoin sen!
- (3) Pekka taitaa tulla.
- (4) Enkö minä sitä jo sanonut!
- (5) Ulkona ei sada.
- (6) Pekka ei taida tulla.

Ajatukseltaan myönteisiä ovat näistä tyypeistä vain (1) ja (4). Muissa »myönteisyys ei ole täydellistä»; tekijä käyttää niistä yhteisnimitystä »kielteinen lause». (Ajatukseltaan) kielteisiä lauseita ovat siis tyypit (2—3) ja (5—6), muodoltaan kieltäviä eli kieltomuotoisia ovat tyypit (4—6). Tällainen terminologinen eron- teko osoittautuu työn kannalta tarpeelliseksi. Tosin termiä »kielteinen» käytetään lukuisissa kohdin »kieltomuotoisen» asemesta, mutta konteksti yleensä ohjaa lukijan oikeaan tulkintaan.

Aineiston analyysi osoittaa, ettei kieltohakuisten verbien ainoa esiintymisympäristö suinkaan ole kieltomuotoinen lause: nämä verbit ovat yleisiä myös monissa myöntömuotoisissa — mutta »kielteisissä» — lausetyypeissä. Tällaisia ovat ensinnäkin eräät kysymyslauseet: retorinen (*kuka näitä viittii polttaa*), epäilyä sisältävä (*ilennekkö tuonnep palata*) ja vastattava (*uskaltaakos ne pojat jo mennä jälle*). Kieltohakuinen verbi esiintyy usein myös lauseessa, joka ilmaisee ihmettelyä (*ettäs kehtaatkiiv valehlella*) ja kerskailua tai ihailua (*kyl tämä poika arvaa lyär*). Edelleen tällaisia verbejä tapaa konditionaalisesta (*löisithä seä ku tohtisit*), imperatiivisesta (*malta ny olla hiljaa*), finaalisesta (*piti kiivas saveta' että tohti ruvetal lämmittää*) ja komparatiivisesta lauseesta (*no se veti melkeen niim paljo ko siltä kehtasi vaatii*) sekä lauseesta, joka seuraa kysyvää tai kielteistä lausetta (*em minä ilkeev viärä — annas tämek kyllä minä ilkee*).

Tässä kieltohakuisten verbien kontekstin selvittelyssä olisi epäilemättä päästy

huomattavasti syvemmälle ulottuvaan ja systemaattisempaan esitykseen, jos perinteisen kieliopin asemesta olisi lähdetty esimerkiksi Austinin puheaktiteorian ja Gricen konversationaalisten implikaattorien luomalta pohjalta. Ylipäänsä pragmaattisempi lähestymistapa olisi osoittautunut varsin hedelmälliseksi.

Teos sisältää runsaasti taulukoita, joihin on tiivistetty tietoa eri verbien myöntö- ja kieltomuotoisten esiintymien määrästä. Aineisto osoittaa vakuuttavasti sen, etteivät kieltohakuiset verbit suosi yksinomaan kieltomuotoisia lauseita, vaan nimenomaan tekijän »kielteisiksi» nimitämiä lauseita niiden kieltö- tai myöntömuotoisuudesta riippumatta. Suotavaa olisi tietenkin ollut, että eri esiintymätyypit olisi erotettu taulukoissa omiksi ryhmikseen; näin taulukoiden antama kuva kieltohakuisten verbien käytöstä olisi täsmentynyt. Toisaalta taulukointi olisi käynyt paljon työläämmäksi, eikä tulos luultavasti olisi vastannut sen saavuttamiseen käytettyä työ määrää. Taulukot onkin tarkoitettu lähinnä viitteelliseksi, ja tekijä käsittelee laskemiaan frekvenssilukuja ilahduttavan kriittisesti.

Tarkennuksia

Suomen kielen kieltohakuiset verbit on voimakkaasti ainesvaltainen ja tukevasti korpukseen nojautuva tutkimus — se on »enimmäkseen kuvaileva», totesi tekijä. Silti tutkimus ei suinkaan jää pelkäksi deskriptioksi, sillä tekijä joutuu paneutumaan hyvin monenlaisten esiin työntyvien osaongelmien selvittelyyn. Yleensä hänen havaintonsa osuvat oikeaan ja päätelmänsä ovat kriittisiä. Joukkoon on kuitenkin pujahtanut muutamia väitteitä, joita ei ole harkittu kyllin perusteellisesti, ja joskus myös havainto saattaa osoittautua epätasmoiseksi.

Merkityksen muuttumisesta eri lauseiden välillä tekijä puhuu hieman epätarkasti (s. 3, 14). Hänen mielestään esimerkiksi sellaisen ilmausten kuin *aina*, *kaikin tavoin* merkitys muuttuu, kun niitä

käytetään kielteisessä lauseessa: *ei aina* »tarkoittaa suunnilleen samaa» kuin 'joskus', *ei kaikin tavoin* samaa kuin 'jollain tavoin'. Ensinnäkään näiden ilmausten merkitys tuskin muuttuu sen enempää kuin muidenkaan ilmausten, kun niihin liitetään negaatio. Toiseksi *ei aina* merkitsee pikemminkin samaa kuin 'joskus ei'; lauseen (b) pragmaattinen presuppositio on selvästi toinen kuin lauseiden (a) ja (c):

(a) Opiskelijat eivät aina ole luentolakossa.

(b) Opiskelijat ovat joskus luentolakossa.

(c) Joskus opiskelijat eivät ole luentolakossa.

(Tässä yhteydessä olisi voinut viitata kielitieteessä vilkkaasti käytyyn keskusteluun kvanttorien vaikutusalueesta ja järjestyksestä.)

Perusteettomalta tuntuu näkemys, jonka mukaan *parata*-verbi ja siihen liittyvä III infinitiivin adessiivi olisi lauseenvastikkeen predikaatti eikä adverbiaali. Esimerkiksi *ei se paranek kirvistelemällä* tarkoittaa tekijän mukaan samaa kuin *ei parane kirvistellä*, kun taas *ei se haava lovehtimalla parane* tarkoittaisi samaa kuin *ei se haava sillä parane, että lovehtii* (s. 186). Lauseiden konteksti saattaa tukea esitettyä erontekoa, mutta ilman sitä lukijan on vaikea pitää todisteita riittävinä.

Ilmaustyyppissä *että ilkeätkin* (s. 84) »kieltohakuisen verbin käyttö näin selvästi myönteisessä lauseessa tekee ilmauksesta vahvasti affektisen, koska kielteisen lauseen yleisyys tehostaa vastakohtaa». Selitys sinänsä on jo outo: voiko kielteisen lauseen yleisyys vaikuttaa tyyppin affektisuuteen, ovatko puhuja ja kuulija ts. tietoisia näistä yleisyysuhteista? Tässä korostetaan tarpeettomasti kieltohakuisuuden asemaa, sillä ilmaustyyppi on »affektinen» verbistä riippumatta: *että osaatkin ~ uskallatkin ~ pitääkin satua ~ jaksaaakin sataa* jne.

Oudohko syy oletettuun eroon esitetään myös *tahtoa*-verbin käytöstä (s. 145): »*Tahtoa*-verbin käyttö kolmiverbijonon

predikaattina on yleistä ehkä senkin vuoksi, että se ei tällöin koskaan sekaannu 'haluamista' merkitsevään *tahtoa*-verbiin. Verrattakoon tässä suhteessa toisiinsa esim. lauseita *en tahdo syödä, en ennätä syödä ja en tahdo ennättää syödä.*» (Tässä puhutaan ikään kuin kahdesta eri *tahtoa*-verbistä, ja samantapaista kielenkäyttöä on muuallakin. Selkeämpää olisi tyytyä puhumaan verbin kahdesta eri merkityksestä tai käyttötavasta.) Kuitenkin *tahtoa* voi myös 'haluamista' merkitsevänä esiintyä predikaattina kolmiverbijonossa (tällöin se saa voimakkaan painon): *en tahdo(kaan) yrittää syödä, en (edes) tahdo osata lukea.* Vaikka eri merkityksen sekaantumista ei »koskaan» voisi tapahtua, tuntuisi erittäin kummalliselta, että *tahtoa*-verbin yleisyys kolmiverbijonon predikaattina voisi selittyä siitä.

Verbit *hievahtaa* ja *hiiskua* ~ *hiiskahtaa* merkitsevät kieltomuotoisina huipentunutta liikahtamattomuutta tai äänestömyyttä (s. 12). Tulkinta on varmasti oikea, mutta tekijä on mielestäni liian kategorinen ilmoittaessaan, ettei näitä verbejä tavata myönteisistä lauseista, koska »vastaavaa myönteistä tilannetta ei ole olemassakaan». Ei ole kuitenkaan kovin vaikea kuvitella tilannetta, jossa joku tai jokin liikahtaa tai äännähtää joko maksimaalisen paljon tai — niin kuin tässä tapauksessa — minimaalisen vähän: *johan se kivi hievahti; joku uskalsi hiiskahtaa, kuka?*

Lievää epätarkkuutta on modaalisen *meinata*-verbin käsittelyssä (s. 137). Kielteisessä lauseessa se on tekijän mukaan *tahtoa*-verbin synonyymi. Näillä kahdella verbillä on kuitenkin se ero, ettei *meinata* »juuri lainkaan» esiinny preesensissä. »Tämä johtuu siitä, että *meinata*-verbillä on preesensissä merkitys 'aikoa'. Kielteisessä yhteydessä ei 'aikomista' merkitseviä verbejä yleensääkään käytetä, voisi sanoa: ei tarvitakaan.» Havainto ei pidä täysin paikkaansa. Ensinnäkin 'aikomista' merkitseviä verbejä käytetään — ja tarvitaan — kielteisessäkin yhteydessä: *tässä en aio olla samaa mieltä tekijän kanssa.* Toiseksi

meinata voi merkitä niin preesensissä kuin imperfektissäkin sekä 'aikoa' että 'olla vähällä': *Pekka ei meinaa ~ meinannut viitsiä tulla, Pekka ei meinaa ~ meinannut mahtua tulemaan.*

Modaaliset verbit

Runsas kolmannes teoksen sivuista käytetään modaaliverbien tarkasteluun. Tekijä pitää tutkimusongelmansa kannalta sopivampana lähtökohtana Ikolan »lausesubjektisen» kuin Siron »infinitiiviobjektisen» modaaliverbin käsitettä. Hän haluaa kuitenkin sulkea modaalisten verbien piiristä ne selvästi transitiiviset verbit, joilla voi olla joko nomini- tai infinitiiviobjekti, esim. *unohtaa: unohdin sen ~ unohdin tehdä sen.* Modaalisia ovat tällöin verbit, joiden subjektina on lauseenvastike, sekä »modaaliset liittopredikaatit». Modaaliseksi liittopredikaatiksi tekijä nimittää verbiparia, »joka muistuttaa verbin + infinitiiviobjektin liittoa mutta jossa infinitiiviä ei voi pitää määritteenä», esim. *ei viitsi tulla.* Tekijä katsoo, että tähän ryhmään voisi mahdollisesti lukea vielä eräät finiittimuodon ja III infinitiivin illatiivin liitot; tällöin modaaliverbeihin tulevat vielä *alkaa, ehtiä, ennättää, keritä, kerjetä, kyetä, pystyä, ruveta ja ryhtyä.* Ulkopuolelle jäisivät verbit, joilla voi olla adverbiaalimääritteenä joko tulosijassa oleva nomini tai infinitiivi, esim. *mahtua: mahdun autoon ~ mahdun istumaan.* Ryhmittäminen on kuitenkin epätasainen, koska jakoperuste ei ole pitävä: kaikki mainitut kirjoittajan modaaliseksi katsomat verbit voivat nekin saada III infinitiivin illatiivin asemesta määritteekseen tulosijassa olevan nominin: *ehdin ~ ennätän ~ kerkeän kotiin, alan ~ rupean ~ ryhdyn kirjailijaksi, kykenen ~ pystyn työhön.*

Tekijä pohdiskelsee aiheellisesti modaalisten verbien olemusta; enempi syventäminen tähän monitahoiseen ongelmaan olisi vienyt liian kauas väitöskirjan varsinaisista tavoitteista. Tarkastelu jää kuitenkin joissakin kohdin puolitiehen. Modaalisen liittopredikaatin käsite on sinänsä

mielenkiintoinen, mutta hicman epätasainen ja vaillinaisesti perusteltu. Tekijä ei itsekään täysin noudata vetämäänsä rajaa: verbi *arvata* on käsitelty modaalisenä, vaikka se voi saada myös nominiobjektin (*arvasin asian*) eikä siten tekijän mukaan kuuluisi modaaliverbeihin. Kieltohakuisista modaaliverbeistä kaikki muut osoittautuvat modaalisen liittopredikaatin apuverbeiksi, vain *tahtoa* on lausesubjektinen.

Juuri *tahtoa*-verbin käsittely antaa kiinnostavia tuloksia. Tekijä puhuu kahdesta *tahtoa*-verbistä. Ensimmäinen (infinitiiviobjektinen) merkitsee 'haluamista': *Matti tahtoo nyt istua.* Toisen (lausesubjektisen) päätehtävänä on ilmoittaa, että jokin tekeminen tai tapahtuma on toteutumaisillaan tai jäämäisillään toteutumatta: *Vene tahtoi kaatua.* Jälkimmäinen *tahtoa* on kieltohakuinen. Sivuilla 109—110 käydään näiden kahden *tahtoa*-verbin välistä rajaa (parempi olisi: *tahtoa*-verbin kahden käytötavan välistä rajaa).

'Haluumista' voi modaalinen *tahtoa* merkitä ensinnäkin vain silloin, kun subjekti on ihminen tai jokin muu olento, jolla kuvitellaan olevan oma tahto. Toinen ehto on se, että I infinitiivinä olevan verbin on ilmaistava jotakin sellaista, mikä on subjektin kannalta tavoiteltavaa ja toivottavaa. Monet esimerkkilauseista ovat kaksitulkintaisia *tahtoa*-verbin painottamisen mukaan. Tekijä huomauttaakin: »Kun *tahtoa*-verbin perässä on liitepartikkeli *-kin* tai *-kaan*, siitä tulee painokas ja se saa merkityksen 'haluta'. Painotetulla *tahtoa*-verbillä on aina merkitys 'haluta'.» Havainto painotuksen disambiguoivasta roolista on aivan oikea. Sen sijaan tekijän lausumasta voi saada väärän käsityksen liitepartikkelien merkityksestä: ne ovat nimittäin tältä kannalta irrelevantteja ja voivat liittyä infinitiiviobjektin lisäksi myös lausesubjektiseen *tahtoa*-verbiin:

— Pekka lukee läksynsä huonosti.

— Siksi hän ei tahdokaan pärjätä koulussa. ~ Siksiä hän tahtookin menestyä huonosti.

Tässä yhteydessä — ja modaaliverbien

yhteydessä muutenkin — tekijä käyttää subjekti-termiä hieman epätasaisesti. Hän tarkoittaa aivan ilmeisesti pintasubjektia, yleensäkin hän välttää syvärakenteen käsitettä (tosin s. 38 »upotetun lauseen subjekti» ja s. 110 »peruslauseen subjekti»). Tältä kannalta termi lause-subjektinen modaaliverbi on outo: pinta-subjektina lauseessa *Vene tahtoi kaatua* on *vene*, ei lause tai lauseenvastike. Otan esimerkin (s. 110): »Kun sillä [tahtoa-verbillä] lauseessa *Pekka ei tahdo pärjätä koulussa* on lausesubjektisen modaaliverbin funktio, tulee siitä haluamista merkitsevänä infinitiiviobjektinen modaaliverbi, mikä tarkoittaa, että se on itsenäisempi.» Sanonnan epätasaisuus ja käsitteellinen sekaannus subjekti-termin käytössä kytkeytyvät siihen, ettei lausesubjektiseksi ja infinitiiviobjektiseksi kutsutun *tahtoa*-verbin ero ole saatu kuvatuksi kyllin selkeästi. Kuvausta olisi voinut täsmentää turvautumalla esimerkiksi Auli Hakulisen (Sananjalka 15) esittämään modaalien episteemisen ja juurimerkityksen eroon.

Tulokset

Väitöskirjansa alussa Silva Kiuru esitti neljä kysymystä, joihin hän on tutkimuksellaan etsinyt vastausta. Näistä kolme selvitetään melko tyhjentävästi. Osoittautuu, ettei kieltohakuisuuden asema suomen verbistössä ole aivan perifeerinen (erityisen valaiseva on s. 246—254 oleva taulukko). Merkitysten tarkastelusta selviää ensi sijassa ilmaisutarpeen olevan syynä siihen, että tiettyjä verbejä käytetään nimenomaan kielteisessä lauseessa. Ne myönteiset yhteydet, joissa tällaisia verbejä esiintyy, kuvataan melko laajasti. Ylipäänsäkin selvitetään sellaisten lauseiden piirteet, joissa kieltohakuinen verbi tyypillisesti esiintyy. Yleishavainto on ilmausten fraasimaisuus; esim. moduksissa ja tempuksissa ei juuri esiinny vaihtelua, geneerisyys on yleistä ja määritteiden tehtävä on usein tehostaa kielteisyyttä (tässä heijastunee nimenomaan niiden viestintätilanteiden luonne, joissa

kieltohakuisia verbejä käytetään). Laajasti ottaen vastaus jäljellä olevaan kysymykseen — millaisia yhteisiä piirteitä kieltohakuisilla verbeillä on? — selviää osaksi jo näistä havainnoista. Täysin tyydyttävästi siihen tuskin voidaankaan vastata, siksi kirjavaksi osoittautuu kieltohakuisuuden tausta.

Verbipari *täytyä* : *tarvita* näyttää olevan varsin lähellä täydennysjakaumatilannetta — samantapainen pari on ruotsin *måste* : *behöva*. Lausesubjektinen *tahtoa* tuntuu saavan kieltonsa uposlauseesta; tosin esim. lauseen *Vene ei tahtonut upota* pohjana voisi olla paitsi 'tahtoi olla niin, että vene ei uppoa' kenties myös 'ei tahtonut olla niin, että vene uppoaa'. Monet itsenäisinä esiintyvät verbit (esim. *hievahdaa*, *hiiskua*) ovat kieltohakuisia siksi, ettei niiden myönteiseen käyttöön ole tarvetta, koska ne olisivat tällöin liian epäinformatiivisia. Samantapainen syy on myös esim. verbien *uskallaa* ja *kannattaa* kieltohakuisuuteen: niitä käytetään perusteelmaan jonkin teon tekemättä jättämistä. Monissa tapauksissa kieltohakuisuus ei ole niinkään itse verbin ominaisuus, vaan koko ilmaus on pitkälle fraasistunut: *ei virka mitään*, *ei mahda mitään*, *ei käy tekeminen*.

Työlleen asettamansa tavoitteet tekijä on siis saavuttanut, ylipäänsäkin hän on hallinnut vaikeasti koossa pysyvän aiheensa varsin hyvin. Hän on joutunut vastastusten monenkirjavien ja hankalien syntaktisten, semanttisten ja pragmaattisten ongelmien kanssa. Teoksessa käsitellään modaaliverbejä ja moduksia, liitepartikkeleita ja sanajärjestyksestä, painotusta ja subjektin sijanvalintaa, geneerisyttä ja negaatiota, erilaisia epäilyn asteita ja niiden esittämiskeinoja jne. Työtä on suuresti vaikeuttanut se, että useimpia näistä ongelmista suomen kielen tutkimus on tähän mennessä ehtinyt selvittää vain hyvin pinnallisesti.

Tavoitteet

Silva Kiurun väitöskirjaa voi arvostella liiasta varovaisuudesta: tavoitteet on ase-

tettu tarpeettoman vaatimattomasti, ja tekijä on predestinoinut itsensä pitäytymään kiinteästi aineistonsa kuvauksessa. Tulos ei ole laiha, teoksessa on kyllä runsaasti havaintoja ja osaselvityksiä. Niistä on kuitenkin hieman työläs hahmottaa kokonaiskuvaa, sillä yleistyksiä on niukalti; kovinkaan teoreettisesti suuntautunut ei teos ole. Tämä näkyy jo kirjallisuusluettelosta, josta ei juuri tapaa fennistiikan ulkopuolelle ulottuvia nimikkeitä. Laajempi teoreettinen perehtyminen kielitieteeseen ja nimenomaan pragmatiikkaan olisikin epäilemättä avartanut perspektiivisiä ja koitunut eduksi kieltohakuisuuden ongelman vieläkin pitemmälle menevälle selvittelylle. Kieltohakuisuuden syiden etsintää olisi voinut jatkaa tehtyjen havaintojen pohjalta. Mainitsen näistä joitakin sellaisia, jotka ovat nähdäkseni tältä kannalta relevantteja:

(1) Useinkaan ei tavan adverbiaalin sisältävä lause käy kielteisenä (kielto koskee vain tätä adverbiaalia):

*Hän ei mene pikku hiljaa.

(2) Moderatiiviset adjektiivit ja adverbit eivät sovi kielteiseen yhteyteen:

*Se ei ole { melko suuri.
suurehko.

(3) Koloratiivirakenne ei käy kielto-
muotoisena:

*Hän ei mennä löntystä.

(4) Monet kieltohakuisista verbeistä sopivat vain harvoin myönteisiin konteksteihin:

?Hän hievahti paikaltaan.

*Hän hiiskui siitä kaikille.

(5) Modaaliverbit ovat poikkeuksellisen usein kieltohakuisia (*iljetä, kehdata, viitsiä, uskaltaa* jne.).

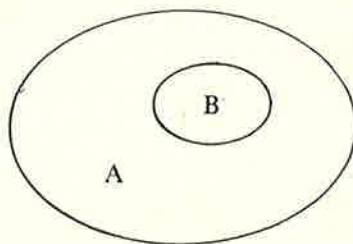
(6) Monet momentaanijohdokset esiintyvät kantasanaansa useammin kielteisessä yhteydessä.

Olen taipuvainen näkemään kaikki nämä ilmiöt saman yleisemmän periaatteen heijastumina. Tarkattakoon seuraavaa aineistoa (numerointi seuraa yllä esitettyä). Siinä kunkin parin esimerkkien vä-

lillä vallitsee inkluusiosuhde, edellinen implikoi jälkimmäisen.

- (1) hän menee pikku hiljaa
→ hän menee
- (2) se on melko suuri ~ suurehko
→ se on suuri
- (3) hän mennä löntystä
→ hän menee
- (4) kivi liikkui
→ kivi hievahti
- (5) hän tulee
→ hän uskaltaa tulla
- (6) hän huusi
→ hän huudahti

Merkitsen alempia esimerkkejä A:lla ja ylempiä B:llä. Tällöin tilanne voidaan kuvata seuraavasti:

A-ilmausten ekstensio on laajempi kuin B-ilmausten. Molemmat ovat kuitenkin tarpeellisia. Puhuja voi käyttää »hel-pompaa» A-vaihtoehtoa; jos hän haluaa olla täsmällisempi, hän turvautuu B-tyyppiin. Kun tällainen ilmaus kielletään, implikaation suunta muuttuu:

- (1) hän ei mene
→ hän ei mene pikku hiljaa
- (2) se ei ole suuri
→ se ei ole melko suuri ~ suurehko
- (3) hän ei mene
→ hän ei mennä löntystä
- (4) kivi ei hievahtanut
→ kivi ei liikkunut
- (5) hän ei uskalla tulla
→ hän ei tule
- (6) hän ei huudahtanut
→ hän ei huutanut

Myöntömuotoisena $B \rightarrow A$, kieltömuotoisena $\sim A \rightarrow \sim B$. Puhujalla ei ole useinkaan tarvetta käyttää B-tyyppisiä ilmauksia kielteisinä, koska jo A-tyyppi täyttää saman tehtävän. Tätä periaatetta kuvastaa myös väitöskirjan (s. 279) havainto: »Kieltömuotoisuus on sitä harvinaisempaa, mitä deskriptiivisempi verbi on.» Luontevaa on, että kun B-ilmaus kielletään, kieltö koskee usein juuri sitä osaa, joka erottaa B:n ja A:n toisistaan ('ei-B mutta A'): *hän ei mene nopeasti, vaan hitaasti.*

Tämä luonnostelu on tietenkin hyvin karkeapiirteinen eikä ota huomioon tärkeitäkään ryhmien (1—6) välisiä eroja. Käsittääkseni se kuitenkin osoittaa, että kieltohakuisuuden pääsytyt on etsittävä pragmatiikan puolelta. (Periaatteessa samalla tavalla voisi »selittää» myös sen, ettei totaaliobjekti esiinny kielteisessä lauseessa: *hän luki kirjan* $\rightarrow$ *hän luki kirjaa*; *hän ei lukenut kirjaa* $\rightarrow$ *hän ei lukenut *kirjan* ('koko kirjaa').)

Lopuksi

Silva Kiurun väitöskirja on runsaaseen ja edustavaan aineistoon pohjautuva työ. Fennistiikan ja kielitieteen kannalta yleensäkin sen aihe on uusi ja outo. Kieltohakuisuuden olemusta valaistaan eri puolilta; avoimia kysymyksiä tosin jää, siksi vaikeasti rajautuva on tutkimusongelma. Nimenomaan pragmatiikan tutkijalle teos tarjoaa runsaasti aineistoa ja osoittaa uusia tutkimustehtäviä.

Teos on aiheenvalinnasta käsitteelyyn ja toteutukseen saakka itsenäinen suoriutus. Esipuheessa tekijä antaa aivan liian kauniin kuvan tutkimusyhteisöstä ja siltä saamastaan opastuksesta ja avusta; itse asiassa hän on joutunut kirjoittamaan väitöskirjansa varsin vähäisen tuen turvin. Sitäkin suurempi syy on onnitella häntä saavutuksestaan.

Pentti Leino